

ОФІЦІЙНИЙ ВІДГУК
на дисертацію Веселовської Наталії Василівни
«Психологізм української літератури ХХІ століття»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.01.01 – українська література

Представлена до захисту дисертація Наталії Василівни Веселовської «Психологізм української літератури ХХІ століття» дещо спростовує звичне уявлення про історію в цілому й історію української літератури зокрема, бо ж задивлена не в минуле, а в сьогодення, і, можливо, навіть трішки в майбутнє – її ще вивчатимуть як історико-літературний факт у тому ж ХХІ столітті, яке зазначене в назві. Власне вже це могло б вичерпати питання про актуальність студії. Але в умовах глобалізації, тотальної втрати ідентичності окремої особистості, самозаглиблення й втечі від дійсності, яка нівелює ту особистість, інтерес до психологізму літератури набуває особливого значення і потребує наукового осмислення. І це вже не просто повернення втраченого, як було на початку 90-х та 2000-х, коли науковці спрагло відновлювали *status quo* вітчизняного літературознавства в межах здобутого світовим ледве не за століття. Це – необхідність використання тих здобутків для осягнення феномену сучасної людини, прагнення скоригувати, використати не лише звичні функції літератури: пізнавальну, виховну *etk.*, а ще й психотерапевтичну, оздоровлюючу для психіки реципієнта. Актуальність студії Н. Веселовської у цьому сенсі незаперечна.

Не викликає сумнівів і новизна дослідження, об'єктом якого стали твори сучасних драматургів, опубліковані в друкованому, а більше – в електронному вигляді. «Свіжість» досліджуваного матеріалу, відсутність часу на його «настоювання» в рецептивному просторі, лише спорадична присутність власне літературно-критичної реакції на його появу й функціонування – все це штрихи до новаторського портрету роботи. Питанням залишається обґрунтування саме такого вибору імен і текстів (с. 5–6 дисертації) – він суб'єктивно зорієнтований на рецептивну здатність

дослідниці (одразу зауважу – досить високу) виокремлювати з ширшого загалу тексти з явним психологоспрямованим компонентом.

Це ж стосується й вибору методологічних засад, коли філологічно-психологічне чуття та науковий виднокіл під час рецепції того чи того твору підказували вибір тієї чи тієї психологоорієнтованої технології для аналізу. Зазначу, що в цілому спільний шлях літературознавства й галузей науки про душу за ціле століття проштудійовано дослідницею досить повно і в реферативній формі представлено в 1 розділі. Наукові підходи із чіткою орієнтацією на класичний психоаналіз та постфройдівські концепції аж до постколоніальної критики, які зазначені у вступі, розтлумачуються в умовно кажучи теоретичній частині студії і використовуються в практичній, коли йдеться про аналіз. При цьому, як на мене, то саме безпосередні спостереження над драматичними творами в 2-3-му розділах впливали на появу зазначених концепцій у теоретичному. Принагідно зауважу, що на думку дисертантки, ці концепції впливали навіть на появу самих творів. Наприклад, *«Сучасний драматург Ігор Липовський у п'єсі «Вокзал і люди» розбудовує художній часопростір суголосно наукових вишукувань»* (с. 130), або *«У прикритті справжнього штучним прочитується теорія симулякрів Бодріяра»* (с. 78). Йдеться про п'єсу Євгенії Кононенко «Мужчина за викликом». Ясна річ, що не теорія прочитується в тексті, а теорія дозволяє інтерпретувати цей текст. Зрозумілою, за умови такого інверсивного творення наукового тексту, стає і висновковість окремих тез, які зустрічаються у 1 розділі, коли без текстуального підтвердження вже на перших сторінках роботи визначаються прийоми творення психологізму (див.: с. 10, 19-20). Натомість ці думки цілком могли б стати частиною висновків до розділу.

Загалом 1 розділ наповнений науковою інформацією достатньою для реалізації завдань роботи, зокрема тих, що пов'язані з необхідністю екскурсу засадами постмодерної драми – підрозділ 1.1 *«Трансформована дійсність у сучасній психологічній драмі»* та історією психоаналізу – у підрозділі 1.2

«Палімпсест психологізму української драматургії як літературознавча проблема». У першому – розвінчується міф художньої маловартісності сучасної драматургії, відсутності психологічних прийомів осягнення дійсності та й у цілому актуальності тематики п'єс драматургів ХХІ століття. Натомість Н. Веселовська розкриває найсуттєвіші, на її погляд, принципи художньої трансформації дійсності, яка ще активніше, ніж за доби модерну (тут треба віддати належне дослідниці – вона хоч і спорадично, але демонструє тяглість драматургічної традиції, проводить паралелі з тенденціями початку ХХ ст., які безсумнівно живлять сучасну драматургію) переходить із подієвої площини у внутрішню, психологічну, що, безумовно потребує і нових художніх прийомів. *«Гра в гри», інтертекстуальність, «відкритий фінал», «складна хронотопна організація»,* – все це ті чинники психологізації сучасної драматургії, на які вказує здобувачка, розкриваючи їхню сутність, і які оприявнюються в наступних розділах студії на матеріалі конкретних творів. Розглядаючи теоретичні основи розуміння нових і оновлених поетикальних засобів, дисертантка вказує на внесок представників герменевтики, структуралізму, постструктуралізму, архетипної, постколоніальної критики і проектує це на авторів та твори, зазначені як об'єкт студії. Таким чином, у підрозділі здійснюється своєрідне антиципаційне програмування роботи.

Ця ж тенденція спостерігається і в п. 1.2, щоправда з акцентом на психоаналізі, аналітичній (Карл Густав Юнг), індивідуальній (Альфред Адлер), соціальній (Еріх Фромм), трансперсональній (Станіслав Грофф) психології, соціокультурній теорії (Карен Хорні) та ін. Зрозуміла річ, дослідниця лише штрихами окреслила можливості психологічних напрямів для осягнення складності психосвіту героїв, обраних п'єс. Не ставлячи за мету створення цілісної концепції – це неможливо в межах однієї студії, Н. Веселовська виходить на формулювання окремих аспектів «психологізації» сучасної драми, знову залучаючи до фінальних уступів

першого й другого підрозділів висновки, які впливають із матеріалу усього дослідження.

І вже другий розділ «Жіноча психологія як об'єкт сучасної української драматургії» ілюструє їхню життєвість. Уже не розв'язуючи теоретичних проблем, Н. Веселовська представляє широкий дискурс постмодерної української драматургії, на прикладах демонструє складність психічного буття людини в неймовірно складних умовах сучасного світу. Зауважу, відхід від аналізу за фабулами, як часто буває з «нерозкрученими» текстами, є одним із здобутків дослідниці. Вона бачить твори цілісно, а підходить до них у залежності від поставленої в розділі проблеми. Це виявляє високий рівень аналітичної спроможності здобувачки, здатності до узагальнення – саме це дає змогу, не без повторів, на жаль, повернутися до цих же п'єс на новому рівні осмислення, оскільки годі думати, що такий складний психологічно матеріал міг реалізуватися художньо в одній, навіть найширшій площині.

Залучивши до аналізу в підрозділі 2.1. «Морально-етичні й емоційно-інтелектуальні постулати психологізму драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття» досить значний масив творів: «Дикий мед у Рік Чорного півня» Олега Миколайчука-Низовця, «Квартет для двох» Анатолія Крима, «Межа кохання – пологовий будинок» Наталки Максимчук, «Осінні квіти», «Я знаю п'ять імен хлопчиків» Олександри Погребінської (Хребтової), «Рододендрон» Анни Багряної, «Мадам і Єва» Оксани Танюк та ін., дисертантка детально зупиняється на трьох – «Саламандри» Т. Мельник, «Самогубство самоти» Неди Нежданої та «Дев'ятий місячний день» Олександри Погребінської. Очевидно, домінування власне жіночих текстів при аналізі й умотивовує вибір проблеми, чільної в розділі. Жіноча психологія визначає інтерес дослідниці в контексті непростих морально-етичних колізій, у які потрапляють герої обох статей. Переважно – це адюльтер у різних виявах, трикутники з кутами: «він – вона – він», «вона – він – вона», які трансформуються («Дев'ятий місячний день»), чотирикутник

«вона – він – вона – він», ускладнення у вигляді самогубства («Саламандри»), наявність кількох трикутників («Самогубство самоти»). Цей фабульний матеріал здобувачка використовує для ілюстрації складних композиційних (у тексті – «сюжетних») – тут варто звернути увагу на точність формулювань) рішень, які сприяють психологізації сприймання, передачі емоційної напруги. «Переростання» зовнішнього конфлікту у внутрішній (с. 44), використання «психологічної гри-уявлення» (. 45), «ретроспективне розгортання подій» (с. 50), введення «тексту в тексті» – листів як доказу подружньої зради / компенсації вини / психотерапевтичного імпульсу (с. 52-54) – усі ці композиційні прийоми, виявлені дисертанткою, дійсно розкривають внутрішні стани дійових осіб і разом з іншими можуть бути зараховані до способів «реалізації художнього психологізму в сучасній українській літературі», себто оприявнюють виконання Н. Веселовською завдань дослідження. Підрозділ містить цікаві спостереження над текстами. Зосередженість на структурних особливостях сприяє розкодуванню глибинних смислів твору. Знахідкою, як на мене, є використання праці Жоржа Польті «36 драматичних ситуацій». А думка про те, що запропоновані театрознавцем моделі набувають у п'єсі Неди Нежданої альтернативних форм, цілком слушною (с. 49).

Об'єктом аналізу у підрозділі 2.2. «Гра як спосіб подолання дисгармонії та поштовх до самоідентифікації» стали п'єси Неди Нежданої «Коли повертається дощ», Сергія Щученка «Зачаровані потвори» і Анатолія Крима «Квартет для двох» із відвертим домінуванням першої. Моделювання світу, гра як реальність і спосіб самореалізації дійових осіб, гра як розвага, наркотик – все це способи художньої трансформації авторського задуму, а ще – можливість розкрити внутрішній світ людини, яка втратила зв'язок із реальним світом і живе у створеному власноруч ігровому полі (Місто без назви). Власне «гра у грі», або ж «театр у театрі» – один з визначальних прийомів, використаних Недою Нежданою у названому творі і окреслених

дослідницею завдяки залученню фабульного матеріалу, без якого складні психологічні колізії неможливо розкодувати. Не менш важливі, хоч і досить локально презентовані композиційну і психологотворчу функції, виконує прийом «театр у театрі» і в п'єсах Сергія Щученка та Анатолія Крима. Залучена при цьому теорія психодрами Якоба Леві Морено сприяє увиразненню рецепції творів, виявляє психотерапевтичний вплив гри в межах драматургічної дії для учасників театрального дійства і за його межами в глядацькій залі.

Серйозним кроком у препаруванні жіночої психології став підрозділ 2.3. «Психотип сучасної жінки з погляду фемінності та маскулінності». Враховуючи заявлену проблему (підрозділ має преамбулу, де вмотивовується його необхідність і формулюються локальні завдання, які сприяють реалізації загальної мети), не дивно, що він найбільший за обсягом та найширший за обсервованим матеріалом: п'єси Євгенії Кононенко «Мужчина за викликом», Павла Ар'є «Кольори». Ігоря Липовського «Вокзал і люди», Анатолія Крима «Квартет для двох», Наталки Максимчук «Межа кохання –пологовий будинок», Тетяни Мельник (Добрушиної) «Саламандри». Анни Багряної «Рододендрон», Сергія Щученка «Зачаровані потвори», радіоп'єса Надії Гуменюк «Охоронець для Янгола». Чи вичерпують ці твори психосвіт сучасної жінки? Безсумнівно – ні. Чи сформувала Н. Веселовська на їхньому матеріалі уявлення про психотип сучасної жінки? Годі думати, що це можливо (нехай пробачить мені поважне товариство за відхід від наукового стилю, але вирішення цього завдання – крок до кінця світу, в якому, хвала Богу!, співіснують чоловік і жінка, пізнати яку чоловік прагне, але не може). А от із виконанням завдань дисертації на рівні заявленої проблеми, як на мене, впоралася. Є чимало цікавих знахідок, які сприяють оприявленню психологічних приймів у сучасній драматургії. Зокрема, акцентування уваги на використанні кольору: задля простого розрізнення, коли він виконує вторинну функцію тла, але, попри різницю барв (Руда, Біла, Жовта), впливає

на реципієнта як знеособлюючий чинник, форма, яка дозволяє побачити втрату жінкою своєї ідентичності («Вокзал і люди»), й у власне символічній своїй іпостасі, коли «зафарбовування» образу формує уявлення про ту чи ту дійову особу, а у п'єсі «Кольори» – про різні іпостасі жінки в різні періоди її життя. Використання при цьому «кольороспрямованих» досліджень Г. Клара, М. Люшера, П. Яньшина – ознака серйозного наукового підходу до досліджуваної проблеми. Не зайвою, щоправда, була б у списку використаних джерел дисертація О. Дроботун «Колористика української модерної прози», де психосемантика кольору в літературі обґрунтовується на належному теоретичному рівні.

Третій розділ «Хронотоп як сюжетотвірна парадигма драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття» підтверджує відповідність дисертації спеціальності 10.01.01 – українська література, з одного боку, і тонке філологічне чуття її авторки, яка на рівні аналізу демонструє досить вдалі знахідки, з іншого. Окремі ж теоретичні аспекти дослідження залишаються «за кадром», на рівні називання прізвищ дослідників, більшість з яких немає в списку використаних джерел, та їхніх концепцій (с. 97). Реабілітує дослідницю вдале використання та підпорядкованість заявлених тез надметі студії. Кожна із залучених для осмислення п'єс виявляє психологізаційні чинники поетики, наближаючи таким чином її (надмети) реалізацію. Виокремлення *«макро- і мікросвіту особистості як феномену відображення буття в сучасній драмі»* у підрозділі 3.1. – хороший тому приклад. Повернувшись до аналізу п'єси Анатолія Крима «Квартет для двох», Наталія Веселовська виявляє як неузгодженість зовнішнього й внутрішнього світів веде не лише до дисгармонії, але й до «дезадаптації» (с 98) людини в соціумі, а використання внутрішнього й зовнішнього хронотопів як композиційного прийому – до оновлення постмодерного інструментарію. Часові зміщення, «нашарування спогадів» на теперішні події, існування «двох реальностей» (дійсної й вигаданої) – все це сприяє розкриттю психологічних причин і

наслідків реальної подружньої зради чоловіка і ймовірної дружини, а ще – дає змогу дослідниці прочитати, як *«на основі психологічної взаємодії мікро- і макросвіту особистості в межах певної історичної доби постає ще одна часопросторова формація – хронотоп постколоніального суспільства з його травматичними наслідками і тенденціями до деструктивності»* (с. 103). Означений висновок – ще одна, цього разу соціопсихологічна складова психопоетики сучасної драматургії – проблема, яка опосередковано піднімається в дисертації й гідна монографічного наукового осмислення на перспективу. Недаремно втрата жіночої ідентичності – складна психологічна проблема, зображена у п'єсі Олександри Погребінської «Осінні квіти», вмотивовується постколоніальним синдромом.

Вплив соціосфери на жіноче світосприймання, зображення складного й суперечливого процесу психологічних перетворень жінки, зміна формату сексуальності як психологічна проблема представлені в підрозділі 3.2. «Хронотоп як складник жіночого світосприйняття». Ще раз звернувшись до п'єси Неди Нежданої «Коли повертається дощ», дисертантка використовує засади аналітичної психології, демонструючи при цьому когнітивні потенції сучасних драматургів у творенні психосвіту своїх героїв.

Завершальний підрозділ дисертації «Психологічні колізії як основа конфлікту» увиразнює розуміння конфлікту не лише як рушійної сили драматичної дії, власне основи існування драми як літературного роду й чільного поняття при аналізі драматичного твору, але й визначного чинника психологізації драми, каталізатора внутрішньої дії, спонукою до розвитку й функціонування психоемоційної парадигми твору. Не позиціонуючи сучасну драматургію як первинну в розробці внутрішніх конфліктів – бо ж часто буває, що здобувач абсолютизує об'єкт свого дослідження – Н. Веселовська демонструє витоки й динаміку їхнього поставання в літературі (Б. Брехт, В. Винниченко, А. Чехов, Б. Шоу), сміливо використовує при аналізі нинішні здобутки конфліктології (Бернхард Асмут «Вступ до аналізу драми»),

визначає особливості поетики зіткнення *«соціального і біологічного, свідомого і підсвідомого»*, нерозв'язаного в житті й нерозв'язного в літературі *«протиріччя самотнього індивіда з відчуженою реальністю»*, яке *«активізується в українській драматургії на зламі ХХ – ХХІ ст.»* (с. 135). Теоретичні положення підтверджуються в підрозділі 3.1. глибоким текстуальним аналізом моноп'єси Олега Миколайчука-Низовця «Дикий мед у Рік Чорного півня», яку авторка, хоч і дуже поверхово, зіставляє з драмою Неди Нежданої «Мільйон парашутиків». Досить вдалим для реалізації завдань студії, хоч і не заявленим на рівні завдань і методів, постає і своєрідний компаративний шкіц, в якому представлені драми Еріка-Емануеля Шмітта «Загадкові варіації» й Олександри Погребінської «Дев'ятий місячний день». Актуалізація кореляції підтексту й внутрішньої дії (с. 135), аудіоефектів, введення танцювальних сцен з уявними партнерами (с. 154) – все це штрихи до психологічного портрету постмодерної драми, який на рівні поставлених в дисертації завдань постає у її висновках.

До названих вище міркувань та зауваг маю додати кілька, які можна ідентифікувати, очевидно, як технічні: повтори (с. 65/111, 90/94, 111/128), помилкові посилання (с. 95, 143), посилання без вказівки на сторінку (див.: по тексту дисертації), використання джерела в електронному вигляді за наявності друкованої версії, відсутність у списку використаних джерел названих авторів (с. 97, 103, 117); уналежнення поняття «Тінь» *«давнім слов'янам»* (с. 124); сплутування понять «адресат/адресант» (с. 59), окремі граматичні, пунктуаційні неточності тощо.

Усі разом вони не применшують здобутку дисертантки й цінність її дисертації. У цілому аналіз роботи засвідчує достатній рівень наукової компетентності здобувачки, здатність до узагальнень, самостійності мислення. Належна кількість публікацій у фахових виданнях та за кордоном, апробація на всеукраїнських та міжнародних наукових зібраннях, відповідність автореферування дають підстави твердити: дисертація

«Психологізм української літератури XXI століття», відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка Веселовська Наталія Василівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи Кіровоградського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

С. Михида